

Бундан бир неча йиллар аввал Шайх Мухаммад Содик Мухаммад Юсуф хазратлари мархум шоир Аъзам Ўктамнинг «Тараддуд» номли шеърий тўпламидаги баъзи шеърлари хакида ўз фикрларини билдирган эдилар. Куйида эътиборингизга мазкур макола матнини ва унга кейинрок ёзилган иловани такдим этамиз.

Инсон табиатида кизик бир холат бор. Баъзи бир фикрларни узок муддат инсон ўзида тўплаб, ўйлаб, пишитиб юради. Лекин нимагадир ўша фикрларни юзага чиқариб айтиш, кўпчилик билан бахам кўриш ўрнига кўйилмай келади. Баъзи бир ходисалар туртки бўлган пайтда ана шу тўпланиб турган фикрларни, йигилиб колган ўй ва мулохазаларни кўпчиликка айтиш, ёру биродар, махбуб инсонлар билан ўртоқлашиш истаги тугилиб қолади.

Камина ходимингизни хам кўпдан буён юртимизда шеър ва шоирлар, умуман шеърхонлик тўғрисида баъзи бир фикрлар тўпланиб юрар эди. Нимагадир ана шу фикрларни юзага чиқариш, кўпчилик билан бахам кўриш анчадан бери орқага суриб келинар эди. Ана шу тўпланиб колган фикрларни юзага чиқариш рағбати мухтарам шоиримиз Аъзам Ўктамни «Тараддуд» деб номланган китобини ўқигандан кейин юзага келди. Бу китоб ва ундаги шеърлар тўғрисидаги камтарона мулохазаларни айтишдан олдин юртимиздаги шеър, шеърият, шоирлар тарихига кискача бир назар ташлаб ўтишни мувофиқ кўрдик.

Хаммага маълумки, бизнинг юртимиз Мовароуннахр - Туркистон бутун дунё шеъриятида ўзига хос ўрин тутган буюк шоирлари билан фахрланса арзийдиган, жахон халклари шеърият хазинасига ўзининг олтин саҳифаларини, олтин байтларини бошини баланд кўтарган холда такдим этган бир юртдир. Албатта ана шу мактовга сазовор шеърият, шеърий асарлар, шоирлар, уларнинг фаолияти, савияси, хамма-хаммаси шу диёрнинг қадимдан муқаддас дини бўлиб келатган Исломи дини билан чамбарчас боғлиқ эканлиги хам ҳеч кимга сир эмас. Улуғ шоирларимизнинг пур хикмат байтлари, Куръони Карим оятлари Пайгамбаримиз соллаллоху алайхи васалламнинг ҳадислари, мусулмон уламолардан чиққан хикматларга йўғрилган эканлиги хам хаммамизга очик ойдин равшан. Ўйлаб қарайдиган бўлсак, шеърият мулкининг султони Алишер Навоийдан бошлаб мавлоно Лутфий ёки бошқа улуғ шоирларимизнинг номларини айтиш ўтишнинг ўзи хам жуда кўп вақт олади. Уларнинг хаммалари диний илмлардан етарли маълумотга эга бўлган ва кўплари тасаввуф тарикатларидан бирини маҳкам тутган, ҳатто баъзилари тарикатларга шайх бўлган улуғ инсонлар эдилар. Шунингдек шоирларимиз, ўтган буюк заковат эгаси бўлган момоларимиз хам ана шундоқ диний маълумотдан, Иломий маърифатдан ва шариат таълимотларидан ниҳоятда ажойиб бир услуб билан

фойдаланиб шеър ёзганларидан, уларнинг шеърлари пурхикмат ва доимо ичида собит бир ўринни тутиб келадиган даражада чиккан. Мазкур шоирларимизнинг шеърлари йиллар ўтиб, асрлар ўтиб тилма-тил кишиларнинг, халкимизнинг калбида, ёдида китобларида келиши ҳам асосан ана шу боисдан, шариатга боғлиқ эканлигидан, хикматга бой эканлигидан ва халкчил эканлигидандир. Яна бир хақиқатким, шундай инсонпарвар, маърифатпарвар ва олий инсоний кадриятларни мадх этган ва ўз ўринларини ажойиб бир шаклда тутган шоирларимиз билан бирга, манфаат шоирлари, баъзи шахсларнинг маддохлари ҳам бўлган. Лекин ўша шоирлар ҳам, уларнинг шеърлари ҳам тезда унутилган. Чунки улар халқ учун эмас, ҳақ учун эмас, хақиқат учун эмас, бошқа нарса учун шеър айтган эдилар. Юртимизда шараф билан ўтган шоирларнинг хикмат тўла шеърлари доимо кадрланиб келган. Улар ўз ўз шеърларининг хикматга бой бўлишига Пайгамбаримиз Муҳаммад Мустафо соллаллоху алайхи васалламнинг «Инна минаш шеъри лахикматан», хадисини шиор килиб олганлар. Яъни, албатта, шеърда хикмат бордир деган маънодаги хадисларини. Лекин вақт ўтиши билан, халқ диндан, Исломдан узоклашиши, бидъат-хурофот боткоғига ботиши оқибатида аста-секин шеърият савияси ҳам пасайиб, айникса диний илмлар, шариат ва Куръон таълимотларига яқинлашишлари озайиб, кискариб, сусайиб борган. Нихоят коммунистик даврга келгандаги шоирлар, ёзувчилар тузум мафкурасига эргашган холда ўзларининг ҳозирги вакилларини бирининг тили билан айтганимизда, диндан, диёнатдан биринчи чиккан тоифа бўлдилар. Улар ана шу янги тузум, коммунистик тузумнинг югурдақларига, хизматкорларига айландилар. Уларнинг барчалари мазкур тузумнинг, коммунистик партиянинг хормас, чарчамас маддохларига айландилар. Уларнинг ўша пайтдаги холатлари Куръони Каримнинг «Шуаро» сурасида келтирилган ва шоирларни васф қилган оятларга гоят тўғри келадиган бўлди. Аллох субханаху ва таоло «Шуаро» сурасида шундоқ деган эди: «Ва шоирларга гумрохларгина эргашур. Уларни ҳар водийда дайди- ишларини ва ўзлари қилмайдиган ишларни айтишларини кўрмадингми?» Хақиқатдан, коммунистик партиянинг содик хизматкорлари бўлган шоирлар ҳар хил водийларда, компартия кўрсатган водийларда дайдийдиган ва ўзлари айтган, яъни қилмайдиган гапларини айтадиган холга ўтдилар. Бу хақиқатни 1985 йилда бошланган, қайта қуриш, ошқоралиқ ва демократия пайтида ҳаммалари бир оғиздан, мухтарам шоирларимизнинг ўзлари ҳам тан олдилар. Улардан кўзга кўринган бирларини айтишича, у киши улуг ёшдаги шоирлардан бирини зиёратига бориб фалончи ака бу қандоқ бўлди? Шунча ёзганларимизни бир галвирга солиб кўрсам, галвирда турдигани йук-ку, дебди. Шунда улуг ёшдаги шоир, ҳа сен ҳали ёшсан, бундан буёққа ҳам ишни тўғирлаб юборишинг мумкин. Лекин биз қариб қолдик. Биз нима қиламиз?! Мен шахсий кутубхонамда юраётганимда ўзимнинг китобларим тўғрисида келганда кўзимни юмиб ўтаман деган эканлар. Бу аччиқ хақиқат эди. Лекин уларга ташаккурлар бўлсинким, шу аччиқ хақиқатни тан олишлари, бир-бирларига айтишларига қудратлари етди. Ана шу вақтдан бошлаб шоирларимизда ўтган бесамар даврларнинг ўрнига ҳам яхшироқ бир шеърлар ёзиш, Ҳаққа, халққа, хақиқатга хизмат қилиш, хикматли нарсаларни тақдим қилиш истаги тугилди, десак муболага қилмаган бўламиз. Кўплари Исломий мавзуларда ҳам баъзи бир шеърлар айтиб, қалам тебратишга уриниб кўрдилар. Бу уринишларнинг кўплари маълум бир хадиси шарифларни, оятларнинг маъносини шеърий йўл билан вазнга солиш, баъзи бир Исломий хикматларни ва фикр-мулоҳазаларни шеърга солиш каби ишлар билан бўлди. Албатта, вақт ўтган пайтдан қалам соҳиблари бўлмиш мухтарам шоирларимиз дину диёнатимиздан узоклашган, Куръону хадисдан мутлақо йироқда

бўлганликлари туфайли кўпгина хатоларга ҳам йўл кўйдилар. Ёзган нарсалари саёз, баъзи бир енгилрок нарсалар чиккан десак ҳам хато килмаган бўламиз. Албатта, буларни ичида яхши, салмокли, хамминг тахсинига сазовор бўлган шеърлар ҳам бор эди. Лекин булар оз эди. Ўтган баъзи бир сухбатларимизда ана шу шеърларда содир бўлган баъзи бир хатолар, янглишишлар тўғрисида сухбатлар ҳам килган эдик. Жумладан, «Сулаймоннома» касидаси тўғрисида батафсилрок гаплашиб ўтган эдик. Мана энди Аъзам Ўктам жанобларининг «Тараддуд» китобларини ўқиганда камина ходимингизда мутлок бошка бир фикр пайдо бўлди. Кўпдан бери ўйлаб, излаб юрган шеърийят мана шу даражага чикса эди деган хошиш, истакни айнан «Тараддуд» китобида кўрдим. Аввало тан олиб айтишим керакки, мен Аъзам Ўктамни яхши танимас эканман. Бу эхтимол камчилигимиздир. Лекин шунчалик шеър битишга иктидори бор шоир, ҳам ватандошни танимаслик албатта биз учун обру ҳам бўлмас. Менга бу китоб кимдир тарафидан хадя тарикасида бир неча китоблар орасида юборилибди. Баъзи бир китобларни олиб биринчи сахифасини ўқигандан сўнг, иккинчисини очишга инсон ўйланиб қолади. Лекин «Тараддуд» китобининг биринчи сахифасидаги шеърни ўқиб бўлган инсон эса сергакланиши, тезрок иккинчи сахифани очишга уриниши, менимча, турган бир гапдир. Шунинг учун «Тараддуд» китобидаги келган шеърлар тўғрисида айтиладиган камтарона мулохазалар шоир шахсини мутлако танимаган инсоннинг мулохазалари бўлади. Албатта, камина ходимингизда шоирлик йўк. Адабий танкидчилик малакаси йўк. Шеърларга бахо бериш даъвоси ҳам йўк. Лекин келгувси гаплар оддий бир шеърхоннинг фикр-мулохазалари ва сизлар билан ўртоқлашиш учун айтиладиган фикрлар бўлади десам хато килмаган бўламан. «Тараддуд» китобидаги шеърлар бошка шеърлардан фаркли ўларок баъзи бир оятларнинг, хадисларнинг ёки Ислоний хикматларни таржимаси эмас, балки мусулмон инсоннинг хаёт жараёнида коришиб кетган фикрлари, ўзининг айтадиган ўйлари, фикр-мулохазалари ва халки учун, дини учун куюниши, иймон-эътиқоди учун ёниб яшаши акс эттирилганлиги билан ажралиб туради. Ана шу нарсаларни «Тараддуд» китобини сахифалаб шеърларни ўқиганимизда яккол кўрамиз. Бу шеърларда мусулмон инсон, динини худди чўғни тутгандек тутиб, диндан ажраб колган бир жамиятда яшаб келган инсоннинг фикрлари, унинг кийналишлари, ўртанишлари ва халки учун куюниши ўз ифодасини топгандир. Яна шуни айтиб ўтишимиз керакки, «Тараддуд» шеърий тўплами жиддий куюниб ёзилган шеърлар тўплами десак хато килмаймиз.

Бу ерда енгил-елпи, куйдим ёндим шеърлар йўк десак хато килмаган бўламиз. Аввал айтиб ўтганимиздек, биринчи шеър хакикатдан диккат эътиборни тортадиган бир шеър эди. У шеър «Ўтинч» деб номланади.

Сўзим, жон бахш сўзим,
ёрдин Менга ширин хикоят кил.
Кўзим, йигла, бу ёрсизлик,
Бу хижрондин шикоят кил.
Кўлим, ёпгил кулокларни,

Эшитма хеч маломатни.
Юрак, очгил у дафтарни,
Яна бошдин ривоят кил.
Оёгим, юр кетайлик бу
Зулмкорларнинг ёнидин.
Етиб боргач синиб битгил,
Бугун аммо химоят кил.
Кўнгил, сендин ризодирман,
Биру Бор ул, десанг басдир.
Сенга измимни берганман,
Жўшиб, майли, жиноят кил.
Тилим, кўркинчларим сендан,
Хатарли сенга эрк бермок.
Ўтинчим: ўзидин доим
Сен умиди хидоят кил.

1991-милодий санада ёзилган бу шеърда шоир ўзининг барча аъзоларига хитоб килиб, улардан тўгри йўлда бўлишини талаб килади. Кўнгилдан Аллох таолони Биру бор дейишлигини сўраб, ўтинчи факат хидоят умиди: Аллохнинг йўлига хидоят, шариатнинг йўлига хидоят эканлигини каттик таъкидлайди. Албатта, бундок маънолар уларни тушуниб етган инсонларни хаяжонга солиши, уларни ажойиб бир жўшқин холатга келтириши турган бир гапдир.

* * * * *

Хаммамизга маълумки, коммунистик мафкура шоирлари ўша тузумга тобе ва хизматкор бўлган тоифалар катори ер юзидаги Аллохнинг яратган нарсаларини, табиатнинг усталиги, табиатнинг мохирлиги каби иборалар билан сифатлашар эди. Табиат офатлари, баъзи бир бўладиган ходисаларни эса табиат инжикликлари деб таърифлашар ва ўзларича табиатни жиловлашга, ўз иродалари олдида уни тиз чўктиришни даъво килишарди. Уларнинг айтадиган шеърларида ҳам, ёзадиган асарларида ҳам мана шу нарсани яккол кўриш, билиш, сезиш мумкин эди. Аммо Аъзам Ўктамнинг шеърларида Исломиё фалсафа худди шу мавзуга келганда яна барк уради. Атрофимизни ўраб турган барча махлуқотлар, нарсалар буюк яратувчи Холик - Аллох таолонинг махлуқотлари ва ўша Зотнинг Биру Борлигига, Холику Мудаббирлигига далиллар эканлигини олга суради. Шоир ўша нарсаларнинг хаммаси хам Аллохга ибодат килишини ажойиб бир услублар билан тасвирлайди. Албатта, бу Исломиё фалсафа. Куръон оятларининг маъноси. Пайгамбаримиз алайхиссалату вассалом хадисларининг маъноси. Буни ўзбек шоирларидан бири бўлмиш Аъзам Ўктам байтга солган. Мана шу шеърлардан бири «Тараддуд» китобида келган «Мўъжиза» шеъридир. Бу шеърда шоир

осмонда пайдо бўлган камалакни, уни ажойиботларини кўриб Аплохнинг кудратига тан берганини ва инсон мен буюкман деб гурурга кетмаслиги кераклигини алохида таъкидлайди.

Етти кават осмон остида турдим,
Жигарим деб етти ога инини.
Роса етти кунлик йўл юриб курдим,
Сохир камалакнинг етти рангини.
Кўлим хайрат ила ёкамни тутди,
Эслаб саждага бош кўйган бобомни.
Айт, эй кўнгил:
Ким буни тагига етди?
Ташла «Мен – буюкман!» - деган даъвонгни.

Мана бу хакикий инсоннинг, Аллох субханаху ва таолонинг кудратига тан берган инсоннинг эътирофи ва ажойиб бир усулда айтган гапи. «Ибодат» деб номланган шеърда эса куйидагилар айтилади:

Тоглар сомеъ бўлиб ўлтиришар жим,
Такбир айтган чоги гулдираб само.
У янглиг муножат кила олур ким,
Ёмгир - бу - пичирлаб килинган дуо.
Ел йиглар ер тирнаб, тупрок сесканар,
Майсалар калтираб килурлар сажда.
Дуолар ижобат бўлган саналар,
Кун нурлари бутун келтирар мужда.

Мана бу шеърда бутун мавжудот, еру осмондаги нарсалар Аллохга сажда килиши, Аллохни улуглаши, Аллох субханаху ва таолонинг бир махлукотлари бўлганлигини ажойиб бир услуб билан тавсиф килинади. Шу фалсафа, мана шундай руҳда айтилган шеърлар албатта Исломий руҳга тўғри келади. Мусулмонлик акийдасига тўғри келади. Ва албатта ўқувчиларда ажойиб бир хис колдиради. Ўзининг бандалик масъулиятини сезишга ва табиатга Аллохнинг улуг кудратини намуналари сифатида хурмат билан карашга, эхтиром билан карашга, уни тиз чўктириш, жиловлаш эмас, балки улардан унумли, яхши йўлда фойдаланишга ўтишга даъват бўлади. Бу айникса хозирги кунимизда керакли бир фикр бўлиб, бундок маънони хар бир тоифа, хар бир инсон яхши ўзлаштириб олиши керак бўлган замонда яшаб турибмиз. Бу шеърлар кимнидир ўзига каратиш учун айтилган эмас. Ёки кескин гапларни гаприб ўзини кўрсатиш учун эмас.

Балки бутун вужудга сингган, юракнинг тўридан самимият билан чиккан бир хазин охангдир. Аъзам Ўктамнинг шеърларини ўқир эканмиз Исломиё ибодатларга, намоз, рўза каби Аллохнинг бандаларига, мўмин-мусулмонларга амр этган фарз ибодатларига алохида эътибор, уларни бажаришга мўмин-мусулмон инсон канчалик тайёр туриши ва ундан рохатланиши лозим эканлигига ишоралар, ажойиб бир туртки бўлган сатрлар, мисралар келади. Бу албатта жуда яхши бир холат. Шеърят услуги билан инсонларни эзгуликка даъват қилиш, ўзининг бандалик бурчини англашга даъват қилиш услуги хисобланади. Бу нарсани шоир жуда усталик билан ифода этган.

«Неъмат» шеърини оладиган бўлсак. Гап Рамазони шариф хакида кетади. Рўза тутиш хакида кетади. Рамазон рўзаси хакидаги шеърга «Неъмат» деб ном қўйиш шоирнинг гоят усталигини, хассос эканлигининг ифодасидир. Чунки Аллох бандаларига буюрган ибодат хакикатдан неъматдир.

Рамазон – машаккат, синовлар ойи,
Ўттиз коронгу кун, ўттиз ёруг тун
Тонглар насиб этди тоза хавою
Булбулнинг овозин сахарлик учун.
Аччик сўз чикмайдур - ёпикдир огзим,
Бировга кадалиб тикилмок тамом.
Кўнгил тўк, рух енгил.
Хушбахтман ўзим -
Гул исин ифторлик учун берди шом.

Каранг-а, сахардан шомгача бўлиб ўтадиган нарсаларни, сахарнинг тоза хавосини, сахарликка турган инсонни кушларнинг, булбулларнинг овозини эшитишини ва шомда келгандаги гулнинг иссини хаммасини Рамазонга боглаб Аллохнинг бир неъматини эканлиги, Рамазонда ўзига хос алохида бир фусункорлик кашф этилишини шоир усталик билан баён этган. Бошка бир шеър «Кутлов» деб аталади. Бу шеър жуда киска бўлса хам намозни улуг бир ибодат эканлигини таърифлайди.

Не бўлгай яшашни сал осон килсанг,
Кил сигмаган кўнглинг
Шуълага тўлсин.
Хар намоз орасин Рамазон билсанг,
Бир кунда беш хайит Муборак бўлсин!

Демак, беш марта намоз ўкилади. Беш намоз ўртасида бешта ора вақт бор. Хар бири Рамазон. Хар намоз вақти келганда ўша Рамазон тугаб хайит бўлган бўлади. Бу маъно хам жуда зўр бир усталик билан баён этилган. Намознинг орасидаги вақт ва намознинг хайитга тенглаштирилиши хаётни осонлаштириш учун керак бўладиган кучли бир омил эканлигини баён қилиш маъносида айтилгандир. Албатта бу шоирни улкан муваффақияти. Биз бу мувофакият билан у кишини муборакбод этамиз ва ўйлаймизки, бу услуб, бундай нарсалар яна давом этиб бораверади. Маълумки, етмиш йил ва ундан кўпроқ худосизлик тузуми даврида яшаган халқимиз дину диёнатдан, одоб ахлоқдан, шариатдан жуда хам узоклашиб кетган эди. Аммо кўпчилик оғзида мусулмонман, Ислом менинг диним деса хам, хақиқатда Исломдан, иймондан ниҳоятда узок бир ҳолатда эди. Шу билан бирга қайта қуриш йиллари пайтида қайта-қайта такрорланганидек халқнинг Исломдан, иймондан узоклашиши унинг ўзлигини унутиш, хусусиятларини йўқотиш, бошқаларга, аниқроғи, мустамлакачиларга эргашиб, уларга таклид қилиш ҳолига олиб келиб қўйган эди. Бу нарса хаётнинг барча соҳаларида яққол кўзга ташланар эди. Лекин баъзи бир ҳолатларда вақтинчаликка бўлса хам элу юрт, кўпчилик ўзлигини ёдга олар, ўз дину диёнатини, урф одатини ва ўз хусусиятини озгина муддатга бўлса хам ўзида намойиш қилишга ўтар эди. Мен шу ҳолатни мухтарам шоиримиз Аъзам Ўктам ўз шеърларида ажойиб бир фалсафа билан изҳор этган. Шу билан бирга у киши ўзликни йўқотишлик ҳолатини каттик танқид қилган. Шоирнинг хаёти, фикри, фалсафаси, дину диёнатини, эътиқоду шариатини ва ўз хусусиятини йўқотган халқ ана шу нарсаларни ўлим вақтида ўзининг яқин кишилари, таниш-билишлари вафот этган пайтида ёдга олиши, асл ҳолига қайтишга ҳаракат қилиши галати бир ҳолат эканлигини жуда усталик билан баён этади. Бу ҳолатни биз «Изоҳ шарт эмас» номли шеърда кўрамиз.

Бугун гамгин ташлашар назар,
Хол сўрашар астагина ё -
Дўппи ёхуд чопон кийсанг гар,
Жиддий, хомуш юрсанг мабодо.
Буни хатто ўрус хам билар,
Кўниккан бу эл ахволига -
Кимдир булар, нимадир бўлар
Ўзбек қайтса асл ҳолига!

Биров асл ҳолига қайтса, жиддий юрса, ўзининг асл миллий кийимларини кийса, хатто гайридинлар хам, ўрислар хам ха, бунинг бошига мусийбат тушибди, бунинг бирон кишиси ўлган шекилли ёки бунга бошка бир мусибат етганга ўхшайди, дейди. Унинг кўринишидан, ўша шахсни асл ҳолига қайтишига ҳаракат қилишидан унга мусийбат етганини англаб олишини ана шу ҳолатда васф этмоқда. Шоир халқнинг, кишиларнинг ўзининг асл ҳолига қайтиши жуда зўр нарса эканлиги, жуда улуг бир нарса эканлигини таъкидлаш максидидами? Агар шу халқ ўзига қайтадиган бўлса, агар ўлим халқни ўз хусусиятини эгаллашга даъват қиладиган бўлса, туртки бўладиган бўлса ўлим бўлса майли, бўлсин дейди. Буни биз «Соғинч» шеърдан биламиз. Ўша шеърда қуйидаги

мисралар бор:

Жанозага борсам негадир
Кўзим кувнаб бўлурман бехол.
Факат шундок ўхшайди ахир
Эр эркакка, аёлга аёл.
Бир дард ўртаб юборди дилни,
Ёзарканман титратиб кўлим:
Ўз аслига кайтарса элни,
Ўлим бўлсин хар куни, ўлим.

Хакикатдан ўйлаб кўрадиган бўлсак, ўлим пайтида кишлар ўз холига кайтишга одатланишиб қолишган. Бошқа вақтда ўз холини, ўз динини, ўз хусусиятини, ўз урф одатини, шариатини, иймон-эътиқодини мутлако ёдга ҳам олмайди. Кўнглига нима тушса шуни қилади. Бошқа халқларнинг урф-одатига, уларнинг қилиқларига тақлид қилиб, ўшаларга ўхшашга қўлидан келганича уринади. Эркаклар ҳам ўз хусусияти, ўз миллати, ўз динига хос нарсаларни қилишга ҳеч қизиқмайдилар. Балки бошқаларникига ҳаракат қиладилар. Аёллар ҳам жуда галати ҳолатларга ўтадилар. Ана шу ҳолат, ўлим пайтида ўз аслига кайтишдир. Эркаклар ҳам жиддийлашиб аввалги байтларда айтилганидек, ўзларининг миллий қийимини қийишиб, одоб-ахлоқли бўлишиб, бир-бирларига меҳрибон бўлишиб ҳатто аввал баъзи бир қелишмовчиликлар бўлиб урушиб гаплашмай юрса ҳам, ўлим сабабидан гаплашиб, ниҳоятда яхши бир ҳолатларга ўтадилар. Аёллар бошқа вақтда қандок юрган бўлса ҳам, ўлим сабабидан яхши, эҳтишомли қийимларини қийиб, бошларига рўмол ўраб, ўзларини жуда бир андиша билан тутиб қоладилар. Ҳатто ўлим бўлган хонадонга келганларида эркакларнинг турганини кўриб, тўхтаб бир четга чиқишиб қоладилар. Эркаклар эса, қочиб турунлар, аёллар ўтиб олсин деб ўзларини четга олишади. Бу ишларнинг ҳаммаси ўлим маросимида яққол кўзга кўринади. Хакикатдан, ўлим катта даҳшат. Ким бўлишидан қатъий назар биров ўлгандан кейин, тирик қолганлар ана шу ўлимдан сесканадилар. Ўзларининг бошида ҳам бир кун шу иш бўлишини яққол сезадилар. Бу эса уларни қалбларини нурафшон бир нуқталарини очиб Аллохни эслашга, ўлимни эслашга, Қиёматни эслашга ва бошқа масъулиятларни эслаб ўзини яхши тутишга олиб келади. Жамиятимизда ана шу ҳолат факат ўлимда бўлганлиги учун шоир муболагага бориб «агар халқ ўз холига қайтадиган бўлса ўлим тез-тез бўлиб турсин» деган маънони айтишгача бориб етади. Лекин бу маънони жонидан тўйганидан айтганини, уни буни айтишга жамиятдаги ноқулай ҳолатлар мажбур қилганлигини айтиб, кейинги сатрларда Аллоҳ таолодан кечирим сўрайди. Бу гапни айтишга уни нима мажбур қилганини баён қилади. Демак бу ерда шоирни ўз халқи билан ҳамдард бўлиб яшаётганлиги, ўз жамиятидаги қамчиликлардан ниҳоятда қуйинаётганлиги ва уларни тўғри йўлга тушиши, ҳақиқий бир ҳолда бўлиши халқнинг ўз аслини билган ҳолда, ўзлигини билган ҳолда, ўз дини диёнатида, эътиқоду шариатида амал қилган ҳолда яшашини орзу қилиши шуни чин дилдан тилашини рамзи деб биламиз. Бу ўша пайтлардаги ўзини билган ҳар бир мусулмон инсонни орзуси эди.

Шоиримиз Аъзам Ўктам ҳам ана шу кишилардан бири эканлигини мана шу баётлардан, шеърлардан билиб оламиз. Юкорида жамиятни ва унинг аъзоларини ўз аслига кайтиши, ўзини ўзи билиши, ўзлигини йўкотмаслигини маҳкам тутиши борасида хатто ўлимда шу нарса тез-тез такрорланиш оқибатида агар хар инсонни ўз аслига кайтарадиган бўлса ўлим бўлса бўлсин хар куни деган маънодаги байтларни айтиб ундан кейин Аллох таолодан кечирим сўраган шоиримиз деб айтган эдик. Ана шу кечирим сўрашини ортида нима учун бунчалик шиддатли ҳукм чиқариб ана шундок кўпчиликка маъкул бўлмайдиган ўлимга ҳам рози бўлаётганлигини баённи ўша вақтларда ҳозирда ҳам жамиятимизда содир бўлган бир муносабатга боғлайди. У ҳам бўлса аёл кизларимизни эҳтишомли, шаръий ҳолатда кийиниб ўзларини ораста тутишлари тўғрисидаги муносабат. Албатта аввалда аёл кизларимизда шарму ҳаё кўтарилиб, бошқа оврупа халкларнинг аёл кизларига ўхшаб кийимлари ниҳоятда уятли равишда бўлиб, шунга ўхшаш бошқа ҳолатлар кўча куйларда авж олган эди. Бу албатта мўмин мусулмон инсонларни калбига худди ханжардек санчилар эди. Лекин кайта қуриш, ошқоралик, халкларни ўзлигини таниш жараёнида бўлиб ўтган воқеалардан сўнг эл юртлар ўз динига кайтиш воқеалари даврида бизнинг аёл кизларимизни кўплари ҳам ўзларини ўзликларини билдилар. Кийимларини Исломий килиб кийинишга, ўзимизнинг покиза момоларимиз кийингандай эҳтишомли кийим бўлишига, ўзларини латофатини саклайдиган бир ҳолатга ўтишга, ор-номусни саклайдиган бир ҳолатга ўтишга ҳаракат қилдилар. Аёл-кизларимизни яхши бир ҳолатдаги кийимларни кийишга ўтишлари, албатта калбида заррача бўлса ҳам иймони бор кишиларни ниҳоятда қувонтирди. Бу ҳақида шоирларимиз шеърлар ҳам ёзди. Бунга мисол килиб ҳассос шоиримиз Сирожиддин Саййиднинг «Ок рўмоллар» шеърини мисол килиб келтиришимиз мумкин. Бу шеър нашр этилганда кўпчилик мусулмонлар ниҳоятда катта қувонч билан қутиб олиб, ажойиб бир шавк билан ўқиб юрдилар. Шу жумладан, ана шу шеърда қузда тутилган ок рўмолли аёл кизларимиз ҳам. Элимиз ардоғидаги хофиз кўшиқчимиз Шерали Жураев ҳам «Ок ойим» деган бир кўшиқ айтиб Туркистоннинг иймонли кизларини мадҳ этган эдилар ўша пайтда. Мана шу ҳолатни шоир Аъзам Ўктам ўзининг шеърда ажойиб бир ҳолат билан акс эттирган. Аввал айтганимиздек элни ўзига, аслига кайтарадиган нарса ўлим бўлса бўлаверсин деганидан кейин кечирим сўраб қуйидагиларни айтади:

Кечир, Тангрим, кил умрим узун,
Бежиз эмас лек шикоятим:
Шундай зўр халк хаттоки бугун
Англамаюр хижоб оятин.
Айтай кўлим кўксимга кўйиб -
Кексалар не килмиш хикматлик.
Кайга кирса, чикса-да доим
«Пўшт!» дер эди бобом раҳматлик.
Ўв, кандайин замон ўзи бу,
Чирт юммасанг бўлмагай кўзни.
Кўплар бундан чекмайди кайгу,

Факат хаммол айтар бу сўзни.
Хай, оналар, бунча «ботир»сиз -
Тирик ота колмаганми ё?
Кизлар, каён кетаётирсиз -
Ахир кўча уй эмас асло.

Мана бу ва ундан кейинги келадиган байтларда шоир хижоб оятини тушунмаётган улуг халқдан ниҳоятда ранжийди. Шу билан бирга ота-боболаримиз бу оятни, шариатимизни бу ҳукмини қандай ажойиб ва гўзал бир суръатда татбиқ этганларини англашга, уринтиришга ҳаракат қилади. Шеърни давомида мана шундай бир эҳтишомга, аёлларнинг кийимига ўзларини шараф билан тутишига муносиб нарсалардан мисоллар ҳам келтиради. Бу мисолларнинг ичида Кўкон хони Умархон билан Нодирабегим орасида бўлган суҳбат ва муносабатни ва бошқа ҳолларни ҳам гапирди. Шу билан бирга жамиятда ана шундай аёл кизларни шарму ҳаёсиз равишда кийинишлари, одамни яъни ўзини билган мўмин мусулмон кишиларни хижолат қилишини айтиб ўтади. Оналарга, оталарга ва кизларнинг ўзларига мурожат қилиб бу нарса унчалик яхши эмас эканлигини, балки уни тарқ этиб, бу ҳолатда, яъники хижоб маъносида ҳам шариатимизни кўрсатмасини қилиш лозим эканлигини ажойиб бир услуб билан баён этади. Мана шу нарса ҳам шоирни ўз жамиятида бўлиб ўтаётган ходисалар, ишлар, баъзи бир ҳолатларни қанчалик чин дилдан яшашини, уларни ниҳоятда нотўғри йўлда эканлигини баён қилиш йўли билан тўғри йўлга ўтишга ҳаракат қилишини кўрсатиб туради. «Тараддуд» китобида бунга ўхшаш ажойиб руҳда ёзилган бир қанча шеърлар бор. Унда миллий руҳ, ўзбекчилик, баъзи бир бошқа муаммолар ҳам ниҳоятда жиддийлик билан, усталик билан кўтарилган. Бу китобни ўқиган ҳар бир китобхон, шеър шайдоси жиддий мулоҳазаларга қелиши ва ажойиб бир маънавий озуқа олиши турган гап. Биз муҳтарам шоиримиз Аъзам Ўктамни бу савиядаги ажойиб шеърларни ёзганлари билан муборакбод этамиз. У кишига соғлиқ, саломатлик, бахт, саодат тилаб қоламиз. Келажакда бундан ҳам яхши шеърларни ёзиб халқимизга тақдим этишини, кўпчиликнинг таҳсинига сазовор бўлишини тарафдори бўлиб дуолар қилиб қоламиз. Аллоҳ таолодан умид қилиб сўраймизки, юртимизда шу кишига ўхшаган ажойиб бир пурмаъно шеърларни ёзадиган шоирларни сонини, сифатини ва ижодларини барақасини берсин. Доимо Аллоҳ субҳанаҳу ва таоло соғлиқ-саломатлик, тинчлик, барқарорлик, бахтлик, саодатликни насиб этсин. Ассаламу алайкум ва роҳматуллоҳи ва барокатух.

Аъзам Ўктам - илова

Хижратдан дастлаб қайтганимда, йўл ўтиши муносабати ила бузилиб кетган Уста Олим кўчасидаги 28 рақамли хонадонимизга баъзи кўнгил яқинлар зиёратга қелишди. Кўпчилик, ҳол аҳвол сўрашиб, юз кўришиш насиб қилганига шукр айтишиб, бирор пиёла чойдан кейин қайтишга изн сўрашар эди. Бир куни уч киши ҳаммадан холи қилишди—да

бирлари: «Хазрат! Бу киши Аъзам Ўктам бўладилар», деди пастрокда одоб билан чўккалаб ўтирган шеригини кўрсатиб. «Ха. Аъзамжон сизмисиз?! Тинч – омонмисиз? дедим хурсанд бўлиб. Орамизда юкоридаги макола хакида сухбат бошланди. Гап давомида Аъзамжон кулимсираб: «Ўзи сизни излаб кетаётувдик, Аллох етказиб, ўзингиз келиб колдингиз. Ўша маколанинг билан якиндан танишмокчи эдик», деди. «Маколани эшитдингизми, ўзи?» дедим. «Охирини. Лекин хаммасини эшитиш насиб килмади. Бир куни хизмат хонамда ишлаб ўтирсам, катта шоирларимиздан бирлари кириб колдилар. Одатда йўлда салом берсак, алик олармиканлар деб мулохаза килиб юрадиган одамимизни кандай шамол учирди экан деб хайрон колдим. У киши бўлса: «Аъзам! Эшитяпсанми? Муфтий хазрат сенинг шеърларинг хакида ўз фикрларини билдириптилар, деб ёдлаб олган гапларидан намуналар айтиб бердилар. Мен хаяжонланиб кетдим. Кечкурун радиони кўйиб кутдим. Эшитсам, маколанинг охирида колган экан. Ўшандан бери...» деди кулимсираб Аъзамжон. Мен маколанинг тасмага ёзилгани ва у хориждаги уйимизда мавжудлиги айтиб, бир нусха кўчириб беришга ваъда килдим. Кейинчалик, Тошкентда муким турадиган бўлганимда, турли муносабатларда Аъзамжон билан учрашиб юрдик. Якиндан танишдик. У кишини якиндан таниш жараёнида ўзим мактаган шеърлари юзаки эмас чин дилдан чиқариб ёзилганига ишончим ортиб бораверди. Аъзамжоннинг эътиқоди, ибодати ва хусни хулқи унинг зийнати бўлиб кўринарди кўзимга. Чилонзор тарафдаги танишларнинг бирининг хонадонидан уюштирилган сухбатда Аъзамжон хам бор экан. Кўзимга анча синиккан бўлиб кўринди. «Ха, Аъзамжон, кандайсиз? Бир оз сустрок кўринасиз? Соғлик тузукми, ўзи?» дедим. «Алхамдулиллах, тузук» деди у одатдагидек, паст овозда. «Хазрат, Аъзамжон бемор бўлиб, бир оз касалхонда ётиб хам чиқдилар. Юраклари безовта килди», дейишди сухбатдошлар. «Хозир хаммининг хам юраги безовта килади. Факат Аъзамжонники бир оз ошириб юборган бўлса керак. Аллох шифо берсин, ўтиб кетар», дедим тасалли бериш максидида. Кейин Аъзамжонни кўргани борган шоирлардан бирининг латифаомуз гапларини айтиб кулишди хам. Шундан кейин Аъзамжон билан кўришганда хам, у киши хакида бошқалар билан сўзлашганда хам соғликлари хакида алохида тўхталадиган бўлиб колдик. Аср пайтлари эди. Уйда зиёратчиларни кабул килаётган эдим. Худойига таклиф килгани одамлар келганини айтиб колишди. Суриштирсам, Аъзамжоннинг худойисига, дейишди. «Кайси, Аъзамжоннинг?!» дедим. «Аъзам Ўктамнинг. Оила аъзолари алохида ўтинч билан илтимос килишди», дедилар. «Нима?! Аъзамжон дунёдан ўттими?! Качон?! Нима учун менга хабар берилмади?!» дедим дарду алам билан ва истиржоъ айтдим. «Билмасак, шошилиб колган бўлсалар керак», дейишди. Хайри эхсон маросимида Аъзамжоннинг якинларига таъзия билдириб, марсия сўзлари ва дуо фотихалар килдик. Кейин, одатдагидек, мархумни мадхи турли савия ва макомларда бўлиб ўтди. Ана ўша жараён асносида, Аъзам Ўктамнинг асарлари кайта чоп килинаётгани ва унинг мукаддимасига менинг мазкур муносабатим хам кўйилиши режа килинаётгани айтилиб, ундан нусха сўралди. Мен уни Аъзамжоннинг ўзига берганимни айтдим. Уни топа олишмаётгани айтилди. Мен бошка нусха хозир йўклигини эслатиб, узр айтдим. Сафарларимнинг бирида мазкур маколанинг тасмадаги битигининг яна бир нусхасини олиб келдим. Уни когозга туширилди. Турли сабабларга кўра нашр этилмай турди. Энди, Аллох таолонинг ёрдами билан бу нарсани эътиборингизга хавола килмоқдамиз. Буни мухлис мусулмон, хакикий инсон, акийдаси соф шоиримиз Аъзамжон Ўктамга бўлган хурматимиз рамзи сифатида кабул этгайсиз. Аллох таоло у кишининг жойларини жаннатда килган бўлсин! Аъзамжоннинг ўзлари

«Тараддуд» китобидаги «Ишк хакки» деб номланган шеърларида айтганди:

Ажаб, дил шод бўлар тинглаб
Киёматдан хабарларни.
Тобора шавким ортгайдир
Сезиб келгич хатарларни.
На рохат, на азоб боис
Сен айтган йўлга кирмишман.
Шу ишк хакки хатарсиз кил
Ўзинг сори сафарларни.

Аллох субханаху ва таоло шоиримизнинг ушбу шеърларидаги дуоларини қабул айлаган бўлсин ва Ўзига мухаббат билан ўтган бандаси Аъзамжоннинг Ўзи сори бўлган сафарини беҳатар килиб, жаннати Фирдавсдан жой олишларини насиб этсин. Омийн!